

A vendéglő nemcsak romantikus történelmi jelkép volt, hanem a századforduló idején mindinkább erősödő munkásság gyülekező helye. 1905. október 15-én a Lenkey huszár belső termében alakult meg a kőművesek első helyi szakszervezete, melynek elnöke *Moldován Sándor*, titkára *Abrugyán Mihály* lett.

1906. május 1-én itt gyülekeztek a munkások, akik békés menettel vonultak át a városon, mellükön piros jelvényel és felirattal: *Jogot a népek!* Néhány hét elteltével, május 25-én sztrájkba léptek a szigetkamrai sóórlómalom munkásai, akik sérelmeik orvoslását, béremelést követeltek, „nem különben kívánjuk a rendes 10 és fél órai munkaidő bevezetését.” A munkások a vendéglő udvarán rendezték be sztrájkanyagukat s mindaddig nem vették fel a munkát, míg sztrájkjuk sikerre nem vezetett. Támogatták őket a bútóripari munkások és a nyomdászok. Május 27-én a vendéglőben alakították meg a szabómunkások is szervezetük helyi csoportját.

Berger Imre, volt Lenkey huszár még megérte a munkások első győzelmét. Amikor 1906. augusztus 23-án meghalt, munkások kísérték koporsóját annak az embernek, aki idős korában is bátran vállalta, hogy az új eszmék harcosai az ő házából induljanak útjukra. Mindannyian a történelmi múltból merítettek forradalmi erőt, bizonyosságul annak, hogy a Lenkey-huszárok valóban kiérdemelték *Kossuth Lajos* elismerését. A polgári forradalom vezéralakja példaképp állította őket a külföldön tartózkodó magyar katonák elé, mert: *Megmutatták az utat, miként kell cselekedni.*

Dr. Kovácssy Zoltán

Orlai Petrics Soma Hódmezővásárhely

Vásárhely azon kevés számú, ritka helységek közé tartozik, ahol *Petőfi Sándor* nem járt. Diákkorában, vándorszínészként, katonaként, de kirándulóként sem fordult meg a Hód-tava partján. Szakadt, poros csizmáinak nyomát nem tisztelhetjük emléktáblával. (Legfeljebb némi közvetett kapcsolatról beszélhetünk, ha arra gondolunk, hogy a vásárhelyi *Török Károly*, a magyar folklór úttörő gyűjtője barátjának mondhatta *Petőfi Zoltánt*.) De ha ő maga nem is fordult meg Vásárhelyen, egy arcképet hosszú ideig itt őriztek. Az *Orlai Petrics Soma* (1822—1880) által festett egész alakos ábrázolás barátjának, rokonának, pápai lakótársának, a neves történelmi festőnek Vásárhelyhez fűződő — talán nem eléggé ismert — kapcsolata révén 1850 körül került városunkba, s az 1930-as évekig maradt itt.

A halványuló emlékü Orlai Petrics — akit közvéleményünk főleg csak *Petőfi* rokonaként, s arcképeinek festőjeként tart számon —, ez az igen tehetséges, de szerencsétlen sorsú alkotó, történelmi tárgyú nemzeti festészetünk egyik megalapítója volt. Első jelentős munkáját, a *Szent István* ébredését (más néven *Szent István és a gyilkos*) még 1848 elején fejezte be. A szabadságharc bukása után, az önkényuralom évében alkotta nagy műveit, a *II. Lajos* holttestének megtalálása, a *Búcsú* csata előtt, a *Kazinczy és Kisfaludy*

első találkozására című képeit. (A legelsőt *Székely Bertalan* azonos című közismert munkájánál tíz évvel hamarabb.) Hatalmas vásznaival ugyanazt a célt kívánta szolgálni, amit *Erkel* a zenéjével, *Arany János* a verseivel: a nemzeti érzés ébrentartását.

A termékeny vásárhelyi közirő, *Fejérváry József* (1874—1960) két különböző munkájában is utal Orlai itteni tartózkodására. Az 1938-ban — *Csikváry Antal* szerkesztésében — megjelent vármegyei szociográfia Hódmezővásárhelyt ismertető részében ezt írja: „Orlai Petrics-féle portrékat ma is lehet itt találni. Nagy Petőfi Sándornak volt jóbarátja ez a híres piktor a múlt század elején (!) és esztendőket töltött ebben a városban az akkori gazdag családoknak portréit készítvén el.” A Vásárhely története családok tükrében című munkájában (Hódmezővásárhely, 1929.) meg is nevezték egy ilyen családot. A *Konstantin Gyula* főgondnok címszó alatt ezeket írja: „... Pávelnek Konstantin Pulcheria volt a felesége, kinek portréját 1845-ben (!) Petőfi Sándornak a jóbarátja; Orlai Petrics Soma híres piktor festette meg.”

Téhel Péter írása szerint¹ 1845-ben Orlai Békés megyében volt joggyakornok. A közelben, szinte a szomszédban tehát, ahonnan könnyen átjöhetett Vásárhelyre. Átjöhetett akár festőkirándulásra (a következő évben iratkozik be Pesten a híres Marastoni-féle festőiskolába), akár baráti látogatásra, hisz Vásárhelyen élt a vele egyvási *Szomor Lajos* (1824?—1872), szintén jogász, aki egy alább idézett hírlapi tudósítás szerint barátja is volt. Valószínűleg Szomor unokatestvére, a költő és népdalgyűjtő *Kiss Dénes* (1826—1902) segítségével ismerkedtek össze, aki — amint egyik rokona *dr. Gáráon László* Szegeden élő nyugalmozott jogász közölte — iskolatársra, de alkotótársra is volt Orlainak a híres pápai kollégiumban².

De haladjunk sorjában, kanyarodjunk vissza Fejérváryhoz. Egyértelműen őt igazolja, s Orlai vásárhelyi kapcsolatának legfontosabb írásos bizonyítékát adja az első vásárhelyi tárlat, az 1904-es művészeti kiállítás útmutatója, amely szerint a kiállításon két Orlai Petrics kép is szerepelt. 1904. augusztus 14-én országos jelentőségűnek nevezhető ipari, mezőgazdasági kiállítás nyílt a városban. A több hónapos szervezőmunka közben merült föl az ötlet, hogy a városháza közgyűlési termében be lehetne rendezni egy pihenőszobát, s itt néhány képet, szobrot, régiséget is ki lehetne állítani. Az anyagot részben az itt élő művészek adták, részben pedig helyi műgyűjtőktől lehetne kölcsönözni. A *Tornyai János* fogalmazásában megjelent hírlapi felhívás után³ *Endre Béla*, *Zsebők János* a képzőművészeti alkotásokat kezdte gyűjteni az úri családoktól, *Tornyai* és *Kiss Lajos* pedig a népi tárgyakat. Az anyag bőbeségűen áradt, a közgyűlési teremben megnyíló tárlaton 73 művész 193 darab rézkarcát, víz-, olajfestményét, grafikáját és szobrát állíthatták ki, a tanácsteremben levő néprajzi kiállításon pedig 159 kiállító bútorait, himzéseit, faragásait mutatták be.

Nos, a kiállítási említett útmutatójában *Barabás Miklós*, *Madarász Viktor*, *Munkácsy Mihály*, *Bihari Sándor*, *Than Mór*, *Endre Béla*, *Tornyai János*, *Pásztor János*, *Nyilasi Sándor* és mások műveinek megnevezése mellett ezt olvashatjuk a 90., illetve a 116. sorszám alatt: „Orlay Petrich: Női arckép. Konstantin Péterné tulajdona.” (Alkalmassint Konstantin Pulcheriának Fejérváry által említett portréja!) „Orlay Petrich: Petőfi Sándor. Dr. Szomor Dezső tulajdona.” Ez utóbbi a kiállítás szenczációja volt. Hogy a képet birtokló családon kívül erről senki nem tudott, azt mutatja a Vásárhelyi Híradó június 23-i számának tudósítása:

„A helybéli kiállítás művész szobájának rendezői igazán értékes és eredeti képre akadtak városunkban. A nagy értékű kép Petőfi Sándort ábrázolja, amint teljes ott-honiassággal, ingvállra vetkőzve, papucsban, keresztbevetett lábakkal hosszú szárú csibukból pipázva, asztalra nyugtatott kezében papírlapot tart. A kép dr. Szomor Dezső ügyvéd tulajdona. Nagybátyja Szomor Lajos kapta azt magától Orlay Petrich Somától, a kép festőjétől, aki Szomor Lajosnak személyes jóbarátja volt. A dr. Szomor Dezső családja birtokába 1886-ban került a kép, örökösödési egyezség útján. A kép eredetisége kétségtelenül hiteles. Vonzó és értékes művészi darabja lesz a kiállításnak... Orlainak még egy más eredeti képe, a II. Rákóczi Ferenc arcképe is van a Dr. Szomor Dezső birtokában — de természetesen az igazán becses és nagy értékű a Petőfi Sándor eredeti képe.”

Mint ismeretes, Petőfinek és családjának 1849. nyarán a vendégszerető, s rokoni Petrics ház nyújtott menedéket. Itt, Mezőberényben festette róla utolsó, élet utáni portréját unokatestvére. A portré, mely Petőfi Mezőberényben címmel vált közzismertté, nem egyetlen példányban maradt fenn. Orlait ösztönözhetette a vágy: tökéletpedig alkotni, s talán a gyásztól is indítatva, az eredeti után csekély változtatásokkal újra meg újra megfestette a testvérként szeretett költő képét. Mint *Szij Béla* is írja

¹ Orlai Petrics Soma. Szabad Művészet, 1952. 3. sz. 108—114. o.l.d.

² Lásd az Ifjúsági Képzőtársulat 1844-ben megjelent Tavasz című zsebkönyvét, Petőfi, Jókai, Petrics Soma és Kiss Dénes műveivel.

³ (Hód-Mező-Vásárhely, 1904, május 13. 2. o.l.d.)

a Békési E'telben' a képről „több ismétlést készített a művész”. Hogy mikor készültek ezek az ismétlések, nem tudjuk, legvalószínűbb, hogy kevéssel az eredeti után, amikor még eleven volt lelkében a modell alakja.

Ezidőtájt adhatta e képek egyikét Szomor Lajosnak is. Egyébként az a tény, hogy Petőfi-képet ajándékozott neki, következtetni enged barátságuk erejére és mélységére is. Szomor Lajos „hites ügyvéd”, értelmiségivé vált régi vásárhelyi köznemesi család tagja, sajnos korán meghalt. Amint a Hód-Mező-Vásárhely c. lap 1872. aug. 18-i számában olvashatjuk Orlai barátja „élte 48-ik évében hosszas szenvedés után e hó 11-én bevégezte közhasznu, tevékeny életpályáját. Az elhunyt ifjúsága a fényes emlékü 1848—49 évekre esvén, bár azokban valamely tevőlegesebb szerepet nem vitt, mégis a fegyecsapáiba besoroztatván, majd nem egy évig a legterheőbb munkára szorítottatott.(?) Kiszabadulás után gazdálkodásban és előszeretettel üzött olvasmányaiiban talált szórakozást.”

A Petőfi-képet körülbelül nyolcvan esztendeig őrizték a Szomor család Tóalj utcai, majd az Andrássy (ma Lenin) utca 31. szám alatti házában. A kiállítás után minden bizonnyal visszakerült dr. Szomor Dezsőhöz (1864—1929), aki alig hihető, hogy bármilyen áron is megvált volna tőle. Dr. Szomor magányos agglegény lévén, 1929. június 10-én utód nélkül halt el, 1923. április 26-án kelt végrendeletében — amelybe dr. Dabis Margit városi közjegyző szíves segítségével volt alkalmam betekinteni — általános örökösévé keresztlyányát, Exner Mária-t tette, aki szerencsétlenül alakult házassága után, kislányával a harmincas években Debrecenbe költözött.

Joggal hihetjük, hogy a keresztapa féltve őrzött képeit Exner Mária is megtartotta, hiszen az említett végrendeletben ezt olvashatjuk: „... lakásomon a középső szoba falán elhelyezve levő családi képeimet” (fényképekről nyilván nem emlékezne meg így külön!) „— ha meglátni nem akarják — egéssek el, nehogy azok idegen kezekre kerüljenek.” Debrecenben azután, 1944 nyarán, egy légitámadás során Exner Mária lakását is telitalálat érte. Ott pusztult ő maga, gyermekével együtt, valamint a kép is.

Az 1904-es kiállításon szerepelt másik Orlai-kép (valószínűleg azonos Konsantin Pulcheria portréjával) keletkezését Fejérváry 1845-re teszi. Erről a képről többet sajnos nem sikerült megtudni. A Konstantin kereskedő dinasztia — amely kétszáz évig élt Vásárhelyen — férfiágon 1946-ban kihalt. A száz évig minden bizonnyal családi ereklyeként őrzött kép ezután valamelyik, már akkor sem Vásárhelyen élő leányági örökös birtokába kerülhetett.

Közszegfalvy Ferenc

Garay János levelei a Tolna megyei Levéltárban

Jelentős irodalmi gyűjteménnyel gazdagodott a Tolna megyei Levéltár: megvásárolta Garay János költő 1830 és 1851 között születéséhez és testvéreihez írt családi leveleit. Az anyagot a Dunavescsén élő Vasberényi Géza nyugalmazott főkönyvelő, műgyűjtő bocsátotta a levéltár rendelkezésére. A gyűjtemény 113 darabból áll: tartalmazza Garay János 96 levelét, a költő özvegyének 9 levelét és Garay öccsének, Alajosnak 8 levelét, illetve rajzát, Vasberényi Gézához 1938—1939-ben került a gyűjtemény a Garay család egyik leszármazottjától, antikvárius közvetítéssel. A műgyűjtő nagy hozzáértéssel rendszerezte az értékes anyagot, amelynek többsége mindaddig publikálatlan.

Garay János neve még szülővárosában, Szekszárdon is elsősorban Az obsitos című költeményéről ismert, Háy János alakja ugyanis fogalommmá vált. A költő e műve mellett azonban számtalan hazafias verset, balladát, elbeszélő költeményt és drámát írt. Költészetén túl komoly hírlapírói, kritikusai, műfordítói és irodalomszervezői tevékenységet folytatott, sokat tett a magyar nemzeti kultúra megeremlítéséért és elterjesztéséért. Munkásságának fő elvét a következőkben összegezte: „a jelenkorban élvén a jelenkorra kell hatni kívánunk.”

Garay a szekszárdi és a pécsi iskolai évek után 1829-ben került Pestre, ahol kezdetben orvostanhallgató, majd bölcsész lett és véglegesen elkötelezte magát az irodalom mellett. A reformnemzedék haladó táborában küzdött a független polgári Magyarország megeremlítéséért és a magyar nemzeti irodalom létrehozásáért. A szabadságharc leverése az ő életében is tragikus törést okozott. 96 leveléből nyomon kísér-

⁴Orlai Petrics Soma munkásságának első szakasza. 1970. 3. 408. old.